

Damijan Stepančič

NEKAJ RAZMIŠLJANJ OB USTVARJANJU ILUSTRACIJ ZA SLIKANICO ANTON!

V naslednjih vrsticah bi rad razgrnil nekaj razmišljanj, ki so se mi kot polovici avtorskega tandema porajali ob snovanju in risanju ilustracij za slikanico *Anton!* (založba MIŠ, 2014).

Ob skoraj vsakoletnem obisku raznih knjižnih sejmov sem pogruntal, da so obletnice, osebni jubileji idealna priložnost, da se bralsko pozornost usmeri in opozori na le-te. Na začetku sem na to raboto gledal bolj sumničavo, češ, če ima dogodek ali osebnost močno zgodbo, ni treba čakati ravno obletnice.

Ker pa gre pri prvi vojni za visoko, okroglo obletnico, mi pomisleki izginejo. V tem primeru imam občutek, da večja kot je obletnica, večji je pomen samega dogodka.

Že kot majhen sem slišal zgodbo, ki mi jo je povedal stric o svojem očetu, torej mojem dedu, o nenavadni izkušnji iz prve vojne. Takrat se mi zgodba ni zdela nič posebnega, otroci itak živijo na pol v drugem svetu. Bila pa je vsaj toliko zanimiva, da sem si jo zapomnil. Bolj ko sem odraščal in bolj ko sem se vsakodnevno ukvarjal s knjigami, mi je zgodba plavala proti površju. Ko pa sem idejo o upodobitvi te zgodbe povedal doma in na Založbi Miš, ki je knjigo kasneje izdala, sem se s samim materialom začel ukvarjati na polno.

Že od vsega začetka sem vedel, kaj točno hočem, kako mora vsa stvar izgledati.

Zelo se mi je zdelo pomembno, da sta sama vojna in čudež mojega deda v njej prikazana avtentično, z vso resnostjo. Nisem hotel zmanjševati ali negirati vojne drame, nisem hotel delati slikanice o vojni, ampak o vojakih, posameznikih z imeni, s svojimi usodami, ne glede na kateri strani so se bojevali. Vojno tragedijo sem hotel prikazati skozi osebno zgodbo, v tem primeru skozi zgodbo mojega deda. Bal sem se namreč, da bi sicer lahko izpadlo moralistično in pedagoško. Želel sem si, da bi bralci ravno skozi osebno izkušnjo vojne doumeli nesmisel, trpljenje in izgubo bližnjih. Samo tako lahko občutimo vso resnost in tragičnost vojne.

Ilustriranja sem se lotil z vso resnostjo. Vedel sem, da se moram – če hočem v ilustracijah doseči avtentičnost, prepričljivost – o veliko stvareh iz prve vojne podučiti. Najprej sem obiskal muzeje v moji bližnji okolici, ki imajo zbirke iz prve vojne. Zanimivo je, da so lastniki ali kustosi izjemno osebno angažirani, precej bolj, kot bi od njih pričakoval v službi, kjer se že sto let ni nič zgodilo. Njihova energija in entuziazem pa sta izjemno nalezljiva. S svojo zavzetostjo in pripravljenostjo deliti in posredovati informacije o prvi vojni so mi sporočali nekaj zelo pomembnega: ne

smemo pozabiti grozot prve vojne, predvsem zaradi njih, ki so padli, so pogrešani in brez imen.

To sporočilo je tudi name delovalo izjemno močno, sam sem čutil odgovornost in nujo pravzaprav, da se o teh ljudeh brez imen spregovori s slikanico. Ne samo na simpozijih, okroglih mizah, razstavah, otvoritvah spomenikov... Ne podcenjujem takih manifestacij in njihovega iskrenega poslanstva, pogrešam pa osebni angažma. Prav to sem imel ves čas na umu: kako se lahko jaz oddolžim ali počastim spomin na padle. Namreč, ko pregleduješ fotografije, bereš dnevnike in pisma vojakov, se ti pred očmi porajajo žive usode, občutek imaš, da bi fante lahko srečal na ulici, ko se ozirajo za puncami... Nehote, nevede postaneš del njih, pokukaš v njihovo mladost in oni postanejo del tebe. Na nekem drugem svetu v drugem času bi lahko bili prijatelji.

Hkrati sem se popolnoma zavedal, da je govoriti o vojni, risati o vojni precej težko delo, ki ne bo priljubljeno, niti popularno, ne bo predmet recenzij, množične izposoje in ne vem še česa.

Skozi moje obiske muzejev in pogovore z ljudmi, predvsem pa v razgovorih z Lucijo (ki je napisala besedilo) se je izoblikoval tudi koncept slikanice. Želela sva, da od splošnejših, bolj zunanjih dejavnikov vojne, zgodovinskih dejstev, besedilo počasi preide v bolj osebni, intimen ton.

Na začetku knjige tako ilustracije skupaj z besedilom orisujejo okolje in okoliščine, osebe, tragedije, vendar brez nekega osebnega nagovora. Pogled se seli od strelskih jarkov preko napada in topniškega ognja do stražarja pred kaverno v tihi pozno zimski noči. Ves ta uvodni del zelo dobro podpira tudi besedilo, ki se ne podvaja z ilustracijami, je skrajno izčiščeno in jedrnat. Bralec izve le toliko, kolikor je potrebno za sledenje zgodbi, skupaj pa besedilo in ilustracije napovedujejo razvoj in finale, ki se bo zgodil v zadnjem delu slikanice.

Smo kot duhovi, ki se lahko sprehajamo po pokrajini, ne da bi nas kdo opazil.

Da bi vojno vzdušje lahko maksimalno pričaral, sem se zakopal v iskanje fotografij s fronte. Uniforme, orožje, bojne položaje, pokopališča, skratka vse, kar bi mi lahko prišlo prav, sem fotografiral, razmnožil, shranil. S prerisovanjem uniform, kadriranjem, režiranjem prizorov in kompozicijo sem hotel ilustracije narediti najbolj možno pripovedne in sugestivne. Gledalca morajo ilustracije vsrkati, prenesti v središče dogajanja; tudi če ne bi prebrali besedila, bi morali brez problema slediti zgodbi.

Gledalec je nemi opazovalec. Pri nekaterih knjigah imam občutek, kot da avtorji bralca mazilijo, ga poskušajo uspraviti, narediti pasivnega. Moj namen pa je bil ravno obraten: vreči bralca v središče dogajanja (podobno, kot so bili mladi fantje vrženi v krutost vojne), mu pokazati njegovo ranljivost, ga zvesti samo na nagon po preživetju.

To sem dosegel na ta način, da se večina scen ne dogaja samo znotraj, ampak v tesnem stiku s protagonisti, npr. s topničarjem, čigar izraz je spačen v trenutku, ko 305mm-ski top zadoni, potem ko Italijani jurišajo proti Avstrijcem... Prostor je vedno zaobsežen v risbi in se širi preko robov ilustracije, nikoli nismo prepuščeni nekemu abstraktnemu ne-prostoru. Izjema je scena z vojaškim pokopališčem, kjer se nam pogled razpre nad pokrajino, kot da so pokopana samo naša telesa, duše pa so nekje drugje... Pogled se nam vedno zaleti ob nekaj, naj bo to stena, glava vojaka, top... še celo eksplozije so narisane kot nekaj materialnega, nekaj, kar lahko primeš, skozi kar se lahko sprehodiš. In v vsej svoji negibnosti in konkretnosti delujejo

še bolj prisotno, strašljivo, kot da se nikoli ne bodo razblinile ali premaknile. Kot neka mora, ki se lepi na nas in se je ne moremo otresti. Tako lahko podoživimo občutke bivanja v kavernah, jarkih, kjer so bili vojaki zelo prostorsko omejeni in utesnjeni, da ne omenjam ranjencev, podgan, razpadajočih trupel.

Mislim, da je ravno ta faza izjemno pomembna pri snovanju ilustracij. Narisati občutja, travme, težave, s katerimi so živeli ti fantje. Ritem in silovitost nista smela popustiti; vsaka nadaljnja ilustracija nam je morala odstreti nekaj novega in nas vpeljati v samo jedro dogodka. Ta dogodek se razvije potem v drugem, zadnjem delu slikanice, kjer spoznamo mojega deda in njegovo zgodbo.

Imel sem pomislek, da se ilustracije ne bi preveč približale fotografijam in s tem izgubile ves človeški naboj. Ni mi šlo za to, da bi hotel imitirati fotografije ali da bi se kvaliteta ilustracij presojala z nivojem podobnosti fotografijam.

To se pojavi takrat, ko imamo na voljo izjemno veliko materiala, ki bi ga radi vključili v ilustracije, in tako pokazali, kako vestno smo se lotili naloge. A take ilustracije so čustveno prazne, brez žara, pa čeprav briljantno izrisane. So kot neka navodila za uporabo, ki jih po branju odvržeš. Zame je bilo zelo pomembno spoznanje, da v posamezno ilustracijo ne smem vključiti preveč informacij, temveč da moram pustiti tudi prazen prostor, ki ga bo gledalec naselil s svojimi izkušnjami, občutji, zgodbami. V ilustracijah tudi ne sme biti preveč predmetov oziroma ne smejo biti pregosto posejane z inventarjem, ker to moti koncentracijo in gledalčevo pozornost preusmerja na nepomembne reči. Se pravi, manj je več! Oziroma, ravno prav mora biti vsega.

Pri tej knjigi sem prvič začutil, da gledalca peljem z roko po pokrajini, med vojaki v strelske jarke.

V drugi polovici knjige se ta občutek nevidnega opazovalce še bolj zgosti v trenutku, ko se najdemo pred stražarjem v rovu. Slutnjo zamolklih glasov, mogoče celo smeha, nam pričara pas svetlobe, ki prihaja iz kaverne. Notri je življenje! Vstopimo, smo nevidni, noben od vojakov ne reagira, noben nas ni opazil. Še vedno smo nevidni. Razgledujemo se po hodnikih, iščemo našega junaka, trčimo ob soborce, ki kartajo. Glej ga, je tik pred tem, da zaspi. A njegova slutnja naše prisotnosti ga predrami, ne da mu zaspiti. Dvigne se na postelji, upre na komolce in nas hoče pogledati. Ne vidi nas, a kljub temu nam sledi iz kaverne na prosto, v mrzlo, jasno noč. Poskušamo mu uteči, a nam vse hitreje sledi. Rad bi nas zaustavil, saj se boji za nas, da ne bi zašli preveč v doseg sovražnikovega orožja. Miren, kristalen zrak razpara žvižg granate in pade točno v kaverno. Samo eden preživi. Moj ded!.

V tem delu slikanice se dogajanje in vzdušje stopnjujeta, da bi dosegla vrhunec v ključnem trenutku, ko pade na kaverno granata. Precej tuhtanja sem namenil problemu, kako prikazati eksplozijo, saj vemo, da se zgodi v hipu. Pravzaprav zavzema najkrajši čas dogajanja v slikanici, ki pa je tudi najpomembnejši in za marsikoga najusodnejši. V hipu zbriše življenje, verjetno se niti zavedati ne moremo, da smo že mrtvi. Ali za to presunljivo sceno, ki dejansko traja samo trenutek, nameniti eno celo dvostransko ilustracijo? Pojavilo se mi je vprašanje časa in ritma v slikanici. Če smo se v začetku slikanice sprehajali po obodu kroga, počasi in z distanco, zdaj nezadržno drsimo proti jedru dogajanja, postajamo njegov del in ko pridemo do središča, se zgodi najstrašnejši del: eksploziji, ki je bila namenjena tudi nam, smo ušli, pomorila pa je naše sobrate v vojni, prijatelje ... Ali je lahko zadnja ilustracija v tej slikanici srečna?

Smo lahko spričo takega izteka zgodbe veseli, da smo preživel?

Ta vprašanja so se mi porajala, ko sem iskal način, kako zaključiti celotno pripoved. Zavedal sem se, da bo od zadnje ilustracije odvisna celotna zgodba; ali bo stala ali pa bo bedasta in nezanimiva.

Čeprav je moj ded verjetno občutil neke vrste osebno zadoščenje, srečo ... nam okolica njegove silhete govori popolnoma drugo zgodbo. Mrtvi, raztrgani, razgaljeni, nedostojni imena človek ležijo soborci, posuti po blatnem polju, po kraterjih, ki so jih minule dni skopale granate. Kot da bi popadali v že izkopane grobove ...

In to preživetje je samo etapa pred novo bitko, pred novim trpljenjem ...

Namenoma sem konec pustil odprt, tudi gledalec in bralec ne dobita zadoščenja; morda smo preživeli bitko, a vojne ...

To je poklon, moj, Lucijin in nenazadnje založbin, umrlim, trpečim, izginulim milijonom ljudi v prvi vojni.

Z Založbo Miš imamo v načrtu vsako leto do 2018 izdati po eno slikanico na temo prve vojne in tako obeležiti in se pokloniti vsem udeležencem vojne; vojakom, kot najbolj vpletenim, otrokom, materam, starim ljudem in živalim; vsi ti so trpeli in nosili posledice vojne.

Občutek imam, da je narava še kar ranjena in zaznamovana od bitk, bombardiranj, nasilja. Če ima narava spomin, kot ga imamo ljudje, in ljudje pišemo in rišemo knjige, delimo spomine med sabo, kako lahko pomagamo naravi, da se izrazi?

To knjigo sem risal tudi s to mislijo o univerzalnosti oziroma o tem, da čustev ne moreš omejiti in jih zvesti v kategorije ter jih ukrotiti. In da je človek pravzaprav del te narave.

Vsekakor me je slikanica spremenila. Po njej nisem več isti človek. In če boš, dragi bralec in bralka, del tega podoživel tudi ti, moj trud ni bil zaman.

Otrok in knjiga 90 (2014)